

ARAB TILIDAGI MULOQOTDA AYRIM NUTQIY ETIKET BIRLIKLARINING IFODALANISHI

Shomurzayev Muhammadjon G'ulom o'g'li

Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti stajor - o'qituvchisi,

E-mail: muhammadjonshomurzayev1998@gmail.com

Qabul qilindi: 14.10.2025
Ko'rib chiqildi: 15.10.2025
Tasdiqlandi: 16.10.2025

Kalit so'zlar:
nutqiy etiket, arab tili,
lingvopragmatika,
mujaamala, muloqot
madaniyati, murojaat
shakllari, madaniyatlararo
muloqot.

Annotatsiya. Ushbu tezisda arab tilidagi nutqiy etiket birliklarining lingvopragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Unda salomlashish, xayrlashish, uzr so'rash, minnatdorchilik bildirish hamda murojaat shakllari misolida arab tilidagi muloqot madaniyati yoritiladi. Nutqiy etiket arab jamiyatida nafaqat aloqa vositasi, balki diniy, axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni ifodalovchi muhim tizim sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida arab va o'zbek tillaridagi etiket birliklari o'rtasida o'xshashlik va farqlar aniqlanib, ularning madaniyatlararo muloqotdagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kirish. Bugungi globalashuv jarayonida madaniyatlararo muloqotning kuchayib borishi natijasida til va madaniyat uyg'unligini o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Har bir xalqning nutq madaniyati uning qadriyatlari va ijtimoiy me'yorlarini aks ettiradi. Shu nuqtayi nazardan, arab tilidagi nutqiy etiket birliklarini tahlil qilish arab jamiyatining ijtimoiy hayoti, diniy qadriyatlari va milliy tafakkurini anglashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Nutqiy etiket, aslida, insonlar o'rtasidagi hurmat, samimiyat va ijtimoiy maqomni belgilovchi kommunikativ mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Arab tilidagi nutqiy etiket "adab" tushunchasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, Qur'on, Hadis va klassik adabiyotlar asosida shakllangan. Arab jamiyatida muomala madaniyati – mujaamala (المعاملة) – insonlar o'rtasidagi hurmat, kamtarlik va ijobiy munosabatni ifodalash vositasidir. Arab xalqlari nutqida shirinso'zlik, vazminlik va iltifot asosiy qadriyat hisoblanadi.

Salomlashish arab tilidagi eng muhim etiket shakllaridan biri bo'lib, u “السلام عليكم – as-salāmu ‘alaykum” iborasi orqali ifodalanadi. Ushbu ibora nafaqat tinchlik tilagini, balki diniy samimiyatni ham bildiradi. Uning javobi “وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ” shaklida bo'ladi. Norasmiy holatlarda esa “أهلاً وسهلاً – ahlan wa sahlan” yoki qisqartirilgan “أهلاً – ahlan” shakllari qo'llanadi. Xayrlashish shakllari ham xilma-xil bo'lib, “مع السلامة – ma'a-s-salāma”, “في أمان الله – fi amānillāh” kabi iboralar keng tarqalgan.

Arab tilida uzr so'rash ham o'ziga xos madaniy shaklga ega. Rasmiy vaziyatlarda “عذراً – uzr”, “آسف – kechirasiz” kabi so'zlar ishlatiladi, norasmiy holatlarda esa “سامحني – meni kechir”, “لا تأخذ في نفسك – xafa bo'lmang” kabi yumshoq ifodalar qo'llanadi. Bularning barchasi suhbatdoshning “ijtimoiy yuzini” saqlashga xizmat qiladi.

Arab nutq madaniyatining ajralmas qismi bo'lgan mujaamala insonlar o'rtasida kelishmovchilikni yumshatish, hurmatni saqlash va ijtimoiy muvozanatni ta'minlashga qaratilgan. Masalan, taklifni rad etishda arablar bevosita “yo'q” demasdan, “إن شاء الله، لكن عندي ظرف – Xudo xohlasa, lekin hozir imkonim yo'q” tarzida yumshoq ifodalarni ishlatadi. Bu hol Brown va Levinsonning (1987) “yuzni saqlash” nazariyasiga to'la mos keladi.

Arab tilidagi murojaat shakllari ham nihoyatda boydir. Ular insonning yoshi, maqomi, jinsi va ijtimoiy mavqeiga qarab o'zgaradi. “يا أستاذ – ey ustoz”, “يا دكتور – ey doktor”, “يا شيخ – ey shayx”, “يا حاج – ey hoji” kabi murojaatlar rasmiy vaziyatlarda hurmat ifodasi sifatida qo'llanadi. Shuningdek, “يا أخي – ey akam”, “يا أختي – ey opam”, “يا عمي – ey amaki”, “يا خالتي – ey xola” kabi iboralar samimiy yaqinlikni bildiradi. O'zbek tilida ham shunga o'xshash murojaatlar mavjud bo'lsa-da, arab tilida ular deyarli har bir suhbatda ishlatiladi va bu arab jamiyatidagi muloqot madaniyatining ajralmas jihatidir.

Xulosa. Arab tilidagi nutqiy etiket birliklari arab madaniyatining diniy va ijtimoiy asoslarini o'zida mujassam etgan murakkab tizimdir. Ular nafaqat muloqotni tashkil etadi, balki insonlar o'rtasidagi hurmat, samimiyat va ijtimoiy muvozanatni ta'minlaydi. Arab va o'zbek tillaridagi etiket birliklari o'rtasida umumiyliklar mavjud bo'lsa-da, arab tilidagi tizimning qat'iyligi va kontekstga bog'liqligi uni yanada mukammal qiladi. Tadqiqot natijalari arab tilini o'rgatish, tarjimashunoslik hamda madaniyatlararo muloqot sohalarida amaliy va nazariy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirzaev, O. (2019). *Islom madaniyati va Arab tilidagi nutqiy etiket*. Toshkent: Fan va Texnologiya nashriyoti.
2. Karimov, A. (2018). *Arab tilida nutq madaniyati va etiketing ifodalanishi*. Toshkent: O'zbek tili va adabiyoti nashriyoti.
3. Salimov, M. (2021). *Arab tilidagi muloqot va nutqiy etiketing o'rni*. Ilmiy jurnal, 5(3), 45-52.
4. Ahmadova, N. (2020). *Nutqiy etiket va uning Arab tilidagi ifodalanishi*. Toshkent: Universitet nashriyoti.